

Horváth Lajos

„megengedtem magamnak némi szabad(os)ságot e téren”

Megalkuvás és áldozatvállalás, avagy a reneszánsz pikantéria látszólag konyhanyelvi fogaszthatóvá tétele Nádasy Ádám műfordításaiban

non sum dignus

Két irodalomtörténész beszélget a színész-rendezővel és az általa megbízott költő-műfordítóval a múltévezredvégi rádióadásban.¹ A riporter az újrafordításról kérdez: „Miért?”² A nyelvtudomány nemrég kinevezett kandidátusa válaszol: „Megrendelésért és pénzért.”³ A modern magyar anglistika később utolsóként távozott alapítótagja értéksemlegesen fogalmaz a szentsértöréssel kapcsolatban: „módszertanilag, azt hiszem, nagyon helytelen.”⁴ A nemrég egyetemi docensi kinevezést elnyerő kultusztörténet-kutató, salamoni bölcsességgel, az ősbemutató Arany-korára utal, miszerint a színpadi szövegmondás csupán: „időtől és elavulástól független színházi probléma”⁵ A pillanatnyi tündérkirály azonban szabadkoczik: „én csak a színház igazságát tudom képviselni.”⁶ Szóba kerülnek még a fősodorból kilógó és „tipikusan kilencvenes évekbeli” szavak, ami „úgy fog elfelejtődni percek alatt” (a „bunkó”, a „fenébe”, a „francba”), ahogy az elkövetkezendő

1 Fordítani nem kell félnetek jó lesz „Jól bögtél, oroszlán!” (Beszélgetés Nádasy Ádám Szentivánéji álom-fordításáról), http://www.old.szinhas.net/pdf/1995_01.pdf

2 Fordítani nem kell félnetek jó lesz „Jól bögtél, oroszlán!” (Beszélgetés Nádasy Ádám Szentivánéji álom-fordításáról), Színház, 1995/1, 2.

3 Uo.

4 Uo.

5 Uo.

6 Uo., 3.

százharminc év is, hiszen „egy fordítás nem örök időkre szól”,⁷ több évszázados daraboknál pedig főleg nem „véletlenül”.⁸ Mindenki magyarázza a bizonyítványát, amit nagy valószínűséggel még a *Nyugat* első nemzedéke is megirigyelne, Karinthy pedig félreérthetetlenül az évszázad pesti viccévé avanszálná az eseményt, Babits és Kosztolányi évezredzáró Shakespeare-halandzsái méltó folytatásaként. Mindez talán még a néhai Temze-parti színjátékíró-mókamestert is kellő meglepéssel tölthetné el, ami a Globe Színház néhai színjátékainak magyarosan fűszerezett, esetleg paprikás „nyersszövegeit” illeti, az egykori „hallatlan” és mégis „halhatatlan” shakespeare-i szövegek könyvek tekintetében.

Nádasdy Ádám műfordításaival is mindössze annyi lehetne a legnagyobb fenntartása a magyar olvasóközönségnek, amennyiben Karinthy természetes humorával képeznek a Nádasdy-féle műfordítások érzékletes hidat Babits és Kosztolányi fordításelméleti „Shakespeare-től mindent vagy semmit” vetélkedésén,⁹ hogy felidézük Shakespeare és Dante újrafordításával a *Nyugat* folyóirat pótolhatatlan, illetőleg feledhetetlen, egykori hőskorát. Mindez minősülhetne a 13. századi *dolce stil novo* 20. század eleji magyar irodalomba való átültetésének, amire lényegében még Babits is hivatkozott Dante parodisztikus stílusának említésekor.¹⁰ Azonban a majd’ százéves műfajfejlődés-szemlélet komparatistikai igényessége szintén árulkodó, ami a mindenkori fordítások által, illetve a kanonikus műalkotások kortalan aktualitása révén, gyakorlatilag összefüggésbe helyezi a klasszikusokat Homérosztól Dantén át egészen Shakespeare-ig és tovább,¹¹ többek között Dante és Shakespeare politikai szatírjainak vázlatos ismertetésével. Az udvari költészet

7 Uo., 4.

8 Uo., 3.

9 Vö. Babits Mihály Shakespeare-fordításokra vonatkozó tizennyolc pontját, ami lényegében nemhogy kivitelezhetetlennek tűnik, de szinte teljességgel lehetetlen kihívások elé állítja a vállalkozó szellemű műfordítókat a Shakespeare-szövegekkel kapcsolatban. BABITS Mihály, *Könyvről könyvré: Shakespeare-fordítás = A műfordítás elveiről: Magyar fordításelméleti szöveggyűjtemény*, szerk. JÓZAN Ildikó, Bp., Balassi, 2008, 279–281. Vö. Kosztolányi Babitsnak írt levelét a Romeo és Julia fordításával kapcsolatban, ahol a sürgöny formájában megfogalmazott tényközlés alapján Kosztolányi nemhogy minden szójátékot átültetett Shakespeare angol szövegéből magyarra, de még minden egyes betűről betűre is megtartotta a shakespeare-i szövegek könyv játékosságát, az idézetek szerint: „A fordítás – amint meggyőződhetek – nem is szó szerinti, hanem betű szerinti. Természetesen a szójátékok csak a tárgykörhöz ragaszkodnak.” KOSZTOLÁNYI Dezső, *1050 Babits Mihálynak [Budapest], 1930. február 14.* = Uő, *Levelek – Naplók*, s. a. r. RÉZ Pál, KELEVÉZ Ágnes, KOVÁCS Ida, felelős szerk. DOMOKOS Mátyás, Bp., Osiris, 1998.

10 BABITS Mihály, *Homérosztól 1760-ig: Ami meghal, és ami születik* = Uő, *Az európai irodalom története*, <http://mek.oszk.hu/06300/06304/06304.htm> Vö. Babits sorait az idézetek szerint [Babits idézett sorát megelőző sorának részlete hivatkozásképpen beemelve kiemeléséért]: „Ez az a himnusz [a Szent Kereszt Himnusza, a *Vexilla regis*], melyet Dante ördögei parodizálnak a pokolban”. Uo.

11 SZERB Antal, *Görögök: Az eposz: Homéros: Odysseia* = Uő, *A világirodalom története I.*, http://mek.oszk.hu/14800/14872/pdf/14872_1.pdf Vö. Szerb sorait az idézetek szerint: „Az ember szinte elvárja a folytatást, amelyet kétezer évvel később Dante írt meg: Odysseus újra útnak indul hajójával mindegyre nyugat felé, míg nem az Égi Hatalom elsüllyeszti, mikor a távolban már feltűnik a Purgatórium hegyfoka. Az örök vándor, a távolságokkal eljegyzett ember, otthon sem találja meg otthonát és nosztalgijára nincs orvosság, csak a halál, amely ott leselkedik minden nosztalgia alján. Odysseus útján leplezett halál-démonokkal és halál-országokkal találkozik (Kerényi Károly) és a halál-sóvárgó középkori kelta monda, amely Dantet ihlette, könnyen tudott hozzákapcsolódni. A homérosi eposzok egyik legmegdöbbentőbb sajátossága az, hogy a laikus olvasó fordításban csaknem úgy olvassa, mintha mai író írta volna. Ez az örökös aktualitás a világirodalom legnagyobb költőinek közös

vidám tudományának *amor de lonh* mint „távoli szerelem” nagyszabású vándortémájaként azonban szintúgy megnyilvánulhat Nádasdy műfordításaiban,¹² ahogy a féltékeny várúr által kivágott és főfogásként feltálat legendás trubadúrszív pokolbéli ellenpéldájaként szolgáló *Bertran, a levágott fejű* másvilági rémképeként, a Dantét riasztó, ám fekete humorba torkolló, vázlatos felelevenítéseként is.¹³

Noha a fejtelenség középkori allegóriájaként egyaránt megénekelhető „harcos, gonosz, kalandor-költő”, aki nem mellékesen „a politikai satíra, az ún. sirventés nagymestere” volt, mégis a provanzál lírából táplálkozó vágánsköltészet goliárd művészet- és világszemléletéből csúfot űző dantei (majd később mint a dantei tévutakat is gúnyoló shakespeare-i) haláltánc-motívum legújabb kori ékesszóló bizonyítékává válhat Nádasdy fordításaiban is. A gótikus groteszk alakok viszont, adott esetben az angol humor fanyar gyümölcse és a magyar humorérzék keserédes fanyalgása miatt, avagy a különleges kétességükből adódó, „koldus-szegény királyi gazdagon” még részegen is folyton szomjazó költői párosításával, újfent életre kelhetnek a Shakespeare-szövegekonyvek és a Dante-kódexszínjáték „reneszánsz tudásparódiái” által napjaink kortárs nyelvzetében is. Nyilvánvalóan mindez vitathatónak minősülhet, de „ízlések és pofonok” ugyanúgy jellemezheték Dante és Shakespeare kozmopolita világszemléletét, ahogy a jelenkori globális látásmódok elkerülhetetlen vívmányaként hasonlóképpen érvényesülhetett a kanonikus szövegértelmezésük minduntalan felülvizsgálhatósága, a világhálós irodalmi terek paradox módon összefüggésbe hozható, kultusz-történetileg meghatározott nyelvújító-nyelvrombolásával.

Nádasdy ugyanakkor csak ott használt humort a fordításaiban, ahol véleménye szerint a szöveg lehetővé tette azt, ami leginkább Babits mértékletességét és Kosztolányi ártatlan tabudöntögetését sejteti a fordító részéről, miközben titkon talán összekacsintgatnak bizonyos szöveghelyek a forgandó vakszerencsével is, egy-egy jól sikerült és találó megoldás révén. Mindez esetleg Devecseri egyes telitalálatnak kikiáltott fordítói megoldását is visszahangozhatná,¹⁴ ám eltekintve mindettől, szigorúan Karinthy szellemében mindig, Dante és Shakespeare pikáns megjegyzéseivel mégsem él vissza egyetlen Nádasdy-féle újrafordítás sem a szövegtérből való, láthatatlan kiszólások sokatmondó eltúlzásaként. Mindezt figyelmbe véve észrevétlenül rákényszeríti a műértelmezőt a viszonylagos „kesztyűs kézzel” való, illetve a megalkuvó áldozatvállalással az arany középút elvére törekvő, mindenkor mértéktartásra, amivel „csínján bánt” egykor még Vörösmarty és Arany is Petőfi népies romantikája mellett, miszerint Shakespeare egymaga „fele a teremtésnek”. Mindezzel azonban

tulajdonsága: Homérosé, Danteé, Shakespeareé, Goethéé. írásaik ma kevésbé hatnak régiesen, mint pl. akár a világháború előtt divatos regények.” *Uo.*

12 SZERB Antal, *Középkor: Lovagi irodalom: Lírai költészet: Költők és legendák* = *Uő, A világirodalom története I*, Bp., Révai, 1943, 226–227.

13 Vö. Dante ALIGHIERI, *A gyötrelmes gyümölcsfa* (28. ének 112–142. sor) = *Uő, Isteni színjáték*, ford. NÁDASDY Ádám, Bp., Magvető, 2016, 441.

14 Vö. Devecseri példáját Szabó Lőrinc *Tücsökzene* című kötetének egyik kiemelt (esetleg költőien és művészi formában magyarosított) kifejezésével, vagyis a „kri-ke” szó célzatosan is légüres szövegbe ágyazásával, miszerint az angol „cricket” szó átültetése révén, Szabó Lőrinc „vérbeli fordítói játékot üzött” a kötetnyitó költeménypáros tükör- vagy ikerversében (2 *Síppal, hegedűvel*) megjelenő és hangalaki jelentésének egyaránt hangutánzásra törekvő, angolos „tücsökzene-ütem” programszerű és hangadó „elvetése” által. DEVECSERI GÁBOR, *Költés és fordítás kölcsönhatása: A fordítói ihletről* = *Uő, Antik tanulmányok I.: Kalauz Homéroszhoz*, Bp., Magvető, 1980, 427–428.

Karinthy is vitatkozhatott volna, amennyiben az egyik 1928-as nyilatkozatára gondol a humorforrást előtérbe helyező műfordító, akár Swift vagy Milne meghatározó művei révén, miszerint azért írt az *Így írtok ti szerzője* mindössze csak huszonöt verset, mert rájött, „hogy a költészet komoly dolog”.¹⁵ Erre utalhatnak Karinthy Dante-parafrázisai is az *Üzenet a palackból* című kötetben (*Nagypénteki kereplő*, 1931; *A rózsaszín terror*, 1936), amik petrarkai szonettbe torkollnak végül (*Kudarca*, 1937), a kötetből kihagyott Dante-parafrázisa mellett (Újabb részletek Dante „Poklá”-ból, 1923 [az 1916-os Ó nyájas olvasó második kiadású szövege]),¹⁶ ami izgalmas területét képezheti az újrafordítások tárgykörének a nemzeti kánonalkotások művelődéstörténeti viszonylagosságából nézve. Nádasdy mégis elegánsan legyinthetne, szinte már Illyésként is, a mindenben összefüggéseket feltételező, keresetlen és kéretlen megjegyzések nyelvművelő kérdésességével kapcsolatban,¹⁷ ami akár a jelképesen elvont és zárt ajtók mögötti, kertkapus rácslakatba tört kulcstörődékét is képezhetné a visszatérő nyelvszemléleti válsághelyzeteknek, a klasszikus művek szempontjából „cseppet sem vicces” újrafordítások alábecsült létjogosultsága kapcsán.

A kanonikus életművek mitikus és plasztikus kétarcúsága vagy metamorfózis jellegű hibriditása azonban visszatükröződik Nádasdy műfordításaiban is, amire Falstaff visszhangszerű megjegyzései utalhatnak, miszerint „Na, na, na, na, te bolond! Már megint kombinálsz és konspirálsz. Mi a frászkarika közöm van a bőrzekés rendőrhöz?” (*IV. Henrik 1. rész*, I. felvonás 2. szín, 35–37. sor), amit az önmagát a nép egyszerű és hétköznapi gyermekének álcázó trónörökös Rikihez intéz.¹⁸ A műfordításokat később egymással is összevető műértelmezések esetében mindez hasonlóképpen működésbe léphet, mint az „idegennyelv-tanuló, aki az illetlen szavakat is megtanulja azért, hogy aztán ne használja őket, sőt utálattal kerülje”¹⁹ ahogy mindaz helytálló lehet a Riki szerepkörével azonosuló műértelmezői helyzet shakespeare-i jelenetábrázolásaként. Mindennek viszont elengedhetetlen része a humorérzékkel szembeni fordítói megalkuvás, ahogy a humorforrás melletti áldozatvállalás is. Emiatt mégis kétségbeejtő lehet a klasszikus reneszánsz műalkotások tabudöntőgető áhítatgyakorlata, illetve az ikonográfiai képelemzésekkel is nehezen dekódolható, erotikus szövegrészekről túlfutott, művészi bűnbocsánat költői önvallomásossága a szükségszerűnek minősíthető újrafordítások részéről. A Vergilius, majd Beatrice vezette Dante minderről viszont ugyanúgy hallgat, ahogy a Nádasdy-műfordítások is szöveggé rögzítik mások megbocsáthatatlannak tűnő, evilági és másvilági visszhangját az újrafordított szöveghálózatok áthallásos légürességében. Az ilyen jellegű, viszonylag meszterkélte fogások azonban rendre felerősítik az értelmezhetetlen és megbocsátható, túlvilági

15 KERESZTESI József, *Komoly dolog: Karinthy Frigyes költészetéről: A logika, a tizedik múzsa* = KARINTHY Frigyes *összegyűjtött versei*, s. a. r. KÖRIZS Imre, felelős szerk. DÁVID Anna, Bp., Magvető, 2017, 252.

16 Vö. Nádasdy Illyésre utaló hivatkozását és Karinthyra is vonatkozatható lábjegyzetét, az idézetek szerint: „... Mi van a magyar nyelvvel? Olyan egyszerre legyintettünk, jelezve a lemondást, hogy fölneveztünk [1]”, ill. „[1] Evidenciának tekintik, hogy a magyar nyelvvel baj van. De mi? Hiszen a 30-as években Móricz, Kosztolányi, Szerb, Radnóti, József Attila, Halász Gábor, Karinthy kezében kitűnően működött a nyelv. Miért a lemondó legyintés?” NÁDASDY Ádám, *A purizmus csendje*, http://seas3.elte.hu/delg/publications/modern_talking/106.html

17 Vö. KARINTHY Frigyes *összegyűjtött versei*, i. m., 62–64, 65–72, 72–73, 187–190.

18 William SHAKESPEARE, *IV. Henrik – 2. rész* = Uő, *Shakespeare drámák: Nádasdy Ádám fordításai: Harmadik kötet*, Bp., Magvető, 2018, 453.

19 Uo., 687.

sírkölteményszerűség dantei töredékrészleteit. A színjátzó látszatvalóság árnyékalakjain keresztül megszólaltatott shakespeare-i karakterek pedig, a szöveggönyvszerűen szóvá tett dantei jelenések látomás-színein, a korszerű álcában tetszelgő, ám mégis néha túlságosan is elcsépel, letűnt idők közhelyszerűségeit idézi, amit Shakespeare olykor a végtelékig fokoz az adott cselekmény kedvéért. Mindez pedig az újrafordításokban is érvényesül, Dante és Shakespeare műveiben egyaránt, afféle ősrégi panaszhangvételekként. Ugyanakkor mindez mégsem válhat hangsúlyossá vagy mérvadóvá az adott fordítások szempontjából, hiszen egyrészt a humor kopik el legkorábban a szöveggörpusből, másrészt Nádasdy alapján a „humoros”, talán „olykor csak humoroskodó” az eredeti szöveggörnyezetekben, ami az egyes szövegrészek visszatetszést keltő fekete humora miatt, a Dante-fordítás esetében főleg, valószínűleg nem ismer tréfát a szövegtest látszólagos elévülhetetlenségén belül. Vagyis ami az angol humor felől értelmezve, poétikai szempontból már-már annyira gyenge megoldásnak tűnhet, hogy gyakorlatilag közröhej tárgyává válhat az adott shakespeare-i olvasatokban, szerkezetileg mégis végérvényesen „komoly dolog” lehet a dantei textus allegorikus spiráltengelyén. A görpuszok retorikusságát tekintve viszont mindkét esetben csupán nézőpont kérdése, hogy mindez fordítástól és nyelv szemlélettől függetlenül elemezhetővé válik a kellő lexikális ismeretek nélkül, amit Nádasdy is alátámaszt a bőséges jegyzetanyag szövegértelmezést könnyítő kötetbe emelésével. Kérdéses viszont, hogy mennyi minden érvényesülhet Nádasdy műfordításaiban Dante vagy Shakespeare műveiből, ami mégis közelebb hozza az adott szövegeket végül a műkedvelő olvasóközönséghez.

Egy másik fontos elem a humor. Shakespeare minden darabja, még a legsötétebbek is át meg át vannak szöve humorral, vagy ha tetszik, iróniával, gúnnyal, fonáksággal. Ő láthatólag azt akarta, hogy

a közönség bizonyos időközönként nevéssen, néha felszabadultan, néha szorongva és kínosan, de nevéssen. Humort fordítani mindig kényes dolog, mert ilyenkor a hatásra jobban kell ügyelni, mint a szöveghűségére. Ami az egyik nyelvben mulatságos, az a másikban nem az, ezért megengedtem magamnak némi szabad(os)ságot e téren, hogy igenis nevéssenek, és lehetőleg ott, ahol szerintem Shakespeare szeretné. A darabokban tehát sok helyütt van szójáték, néha trágár tartalommal is: ezeknél a fordítás szükségképpen eltér az eredetitől, hogy a humoros (olykor csak humoroskodó!) hatás átmentődjön.²⁰

Nádasdy Ádám műfordításai azonban (tizenhárom Shakespeare-fordítás, egy-egy Wilde-, Mozart- [avagy Da Ponte-], Shaw- és Dante-fordítás mellett, a készülő Katona- és a hön áhított tizennegyedik Shakespeare-fordítás körvonalazódó ábrándképe [avagy a *Bánk bán* mellett az *Antonius és Kleopátra tragédiája* mint kérdéses bosszúdrámák a címszereplők szemszögéből nézve]), immár mintegy negyedévszázada, viccet félretéve is hozzák a kötelezőket, ám mégis csupán szabadon választható módon. Mindezek háttérében a műkedvelő irodalomszeretet, továbbá a szülőföldi anyanyelvpolás szaktudományos ismeretanyagát alaposan figyelembe vevő, „nyelvész, költő, műfordító, esszéista, egyetemi tanár” a sajtótermékekről is szóló tömegkommunikációs eszközök jelképes érettségi tételének megfelelően, ünnepélyes finom fogásokként tálalja rendre, egészen ízléses módon, a legújabb kori magyar műfordítások jó kedélyű és szemgyönyörködtető reneszánsz lakomájaként. Teszi mindezt a művészetpártoló nagyérdemű előtt némi közönségszórakoztató magyarnóta-esttel fűszerezve az Örkény Színház nagyvilágot jelentő deszkáin, talán éppen az önkéntelenül is egypercesnek tűnő, íratlan szabályok szerint. Az önmagáról készülő és megértően „isteni” jelentés azonban ekképpen is árulkodó lehet, amiért ennyi munka mellett alig maradt némi ideje saját költészetére, mert mi lehetne mégis Dante vagy Shakespeare költészetéhez mérhető, avagy éppenséggel Mozart és a többiek vitathatatlan remekműveihez, nyilván. Ha lehetséges azonban kortársak életművéről mégis nyíltan és őszintén, mint hétköznapi látványkonyháról egyszerű távlatokban és művészi ösztönösséggel beszélni a „félidei közvetítések” között, akkor arra talán éppen Nádasdy Ádám műfordításai hívják fel az olvasóbarát figyelmet a minőségi hiánypótlással, hiszen nemzeti irodalom is csak a világirodalom horizontján létezhet, ahogy azt Goethe gondolata sugallta az összehasonlító irodalomtudomány újkori térhódítását előidézendő.²¹

A tárgyalt újrafordítások könnyed súlytalansága és zavarba ejtően bájos tudásanyaga mögött viszont, talán nem is annyira meglepő módon, a kortalan ismeretrendszerük jelenkori minőségbiztosítása állhat ugyanúgy, ami hasonlóképpen érvényesülhetett mintegy száz év távlatából nézve is. Nádasdy Ádám ilyen jellegű, szépirodalmi szerepvállalása nemcsak Dante vagy Shakespeare, továbbá Katona, Mozart (illetve Da Ponte), Wilde és Shaw kanonikus világirodalmi státuszának a

20 NÁDASDY ÁDÁM, *Előszó = Uo.*, 8.

21 Vö. A műfordítók önfeláldozó áldozatvállalásáról szóló írást az idézettek fényében: „A műfordítók mégis az irodalom legelfeledettebb és a könyvpiac legkihasználtabb szereplői. Pedig nélkülük nem lenne világirodalom és talán még minden idők legeladottabb kötete, a Biblia sem létezne. Valószínűleg ezért tekintik Szent Jeromost (347–420, más nyelveken Hieronymus) az első műfordítónak. Az egyháztanító 382-ben, pápai megbízásra héber, ógörög és ólatin szövegtörödékekből alkotott egységes, latin nyelvű Bibliát. Jeromos munkája a Tridenti-zsinat (1546) óta a kereszténység szent könyvének hivatalos változata. PETRUS Szabolcs, „A műfordítás alkotás és nem másolás”: *Az irodalom legelfeledettebb és a könyvpiac legkihasználtabb szereplőiről*, http://konyvtacsko.blog.hu/2017/10/29/_a_muforditas_alkotas_es_nem_masolas

vitathatatlan megkérdőjelezhetőségére irányul elsősorban, hanem főként a magyar irodalmi kánonképzés törvényszerű nyelvi és nyelvezeti megújulására is. Babits és Kosztolányi (illetve Arany és Vörösmarty), de Madách és Milton esetleges Katona-féle és Dante-, illetve Shakespeare-művekre visszavehető, felbecsülhetetlen és értékálló öröksége többnyire mégis a későbbi pozórságnak tűnő és buborékszerűen légüres könnyedségbe feledkező, népszerű ujj- vagy csuklógyakorlatok által érvényesülhet a színpadias formanyelvezetük szempontjából. A mérhetetlen mennyiségben felgyümlemllett lexikális tudásátadás szövegközvetítéssel való áthagyományozódása azonban így válhat közös nevezővé mégis a kronologikus vezérfonalak beemelhetőségével. Nádasy Dante-, Shakespeare-, Mozart-, Katona-, Wilde-, Shaw-fordításaiban éppen a színpadias formanyelven belüli és a trendszerű divatjelenségek általi megújulási szándék érvényesülhet leginkább a szövegek hátterében, ami által előtérbe helyeződik a kora modern angol és a modern magyar színháztörténeti megújulás-igény klasszikus műveket mint színpadi szövegek könyveket is átértékelő, szövegkritikai hagyománya. Mindez a Dante-fordítás esetében egyrészt a miltoni szövegforma informálisan kigyózó palástját ölti magára mintegy jelképes köntösként, ugyanakkor a Shakespeare-fordításaiban inkább a madáchi drámai nyelvezet váltja fel a Katonás színpadi szövegmondást. Nádasy újrafordításai mindezzel egyrészt Vörösmarty, Petőfi és Arany, továbbá Szász Károly, másrészt Babits és Kosztolányi, sőt Mészöly Dezső, korukban merészségnek számító, mégis törvényszerűen szükséges szépirodalmi szerepvállalását helyezik előtérbe. Az ilyen jellegű, világirodalmi és „gigászi” vállalkozások színháztörténeti szempontból is meghaladhatják a halandó olvasói lélek fantáziáját a színpadon eszményesített világegyetemesség jelképes, túlvilági látomásaként, ami a kanonikus szövegmondás színpadszerű „tiltott gyümölcsként” is érvényesülhet, illetve amire a gyötrelmes gyümölcsfa is utalhat Danténál, mint az eredendő bűn szövegszerű előadhatóságára vonatkozó és a mohóság későbbi főbűnévé módosuló újra fordítási vágya, a szépirodalmi műalkotások kortalan, avagy „étvágygerjesztő” fordulópontjaként.

„Majd mentek tovább (tán kijózanodtak?),
s mi odaléptünk a gigászi fához,
mely minden könnyre, imára süket.
„Ne gyere közel! MenjeteK tovább!
Följebb van egy fa, Éva azt harapta,
s ez a növény is abból származik!”
Így szólt a lomb közt, hogy ki, nem tudom.
Vergilius meg Statius meg én
a falhoz simulva mentünk tovább.”²²

Nádasy fordításai azonban, mindezen felül betekintést engedhetnek a posztmodern-kori irodalomértelmezések klasszika-filológiai hagyományába szintén, amennyiben olyan háttérismeretek

22 Dante ALIGHIERI, *A gyötrelmes gyümölcsfa (24. ének 111–116. sor)* = Uő, *Isteni színjáték, i. m.*, 441. Vö. a Nádasy-féle Dante-fordítás 24. énekének „(A Purgatórium Hatodik Párkánya) RÉGI ÉS ÚJ KÖLTÉS ZET” 23–24. sorára vonatkozó lábjegyzetét a Mátyás királyi lakomák jellegzetes reneszánsz ételleivel, az idézettek szerint: „A falánk pápa kedvenc étele a Bolsena-tóból való, édes borban megfőzött angolna volt.” Dante ALIGHIERI, *Forese bemutatja társait (24. ének [23–24. sorok lábjegyzete])* = Uő, 437.

birtokába kalauzolnak az újrarendezett szépirodalmi közvetítőszövegek, amelyek vitathatatlan alpműveit képezik Kerényi Károly vagy Ritoók Zsigmond egy-egy kiemelkedő ókortudományi és vallástörténeti, illetve művelődéstörténeti és kultúrtörténeti munkái, Devecseri Gábor antik tanulmányai és elismerésre méltó műfordítói munkássága mellett. Mindez akár olyan műhelytanulmányok és műhelytitkok felé vezethetné a későbbi műértelmezéseket is, ami egyrészt Gundel Károly 1937-es *Kis magyar szakácskönyv* című első magyar nyelvű kiadására,²³ illetve a Venesz József és Túrós Emil szerkesztette *Egységes vendéglátó receptkönyv és konyhatechnológia* című, 1961-es „gasztroforradalmi” szakácskönyvére irányíthatná a műkedvelő olvasóközönség reneszánsz pikantériában jártas, kulináris érdeklődését. Ugyanakkor a Dante és Shakespeare által is szöveggönyvszerűen parodizált reneszánsz étkezési és élvezeti szokások, leginkább talán az angolosan vagy félangolosan (avagy Nádasdy Dante-fordítása esetében talán még az egykori *Borsszem Jankó* politikai élclap viccrovatára hajazó,²⁴ „májás hurkás” szójáték csattanójával is

23 Vö. a harmadik kiadásában megjelent és újonnan kiegészített Gundel-szakácskönyvet a *Húsételek* között tárgyalt és a tálalás előtt félangolosra sütendő hús előkészítési leírását a *Bélszínselet Budapest módra* (55.), továbbá a receptkönyvben rögtön utána következő és angolosra sütendő, Feszty Árpád festőművészről elnevezett, illetve a könyvborítón is látható *Feszty-bifsztek* (56.) érlelésére vonatkozó elkészítési módot az adott receptben leírtak szerint. GUNDEL Károly, *Kis magyar szakácskönyv*, Bp., Corvina, 1984, 64–65.

24 Vö. a hivatkozott *Borsszem Jankó* [Budapest, December 29. 1777. (52.) szám. 34. évfolyam 1901.] címlapján közzétett és felütésszerűen nyitó élclődést az idézetek szerint: „Men. Agr. – Hát értsétek, meg, lázongó honfitársaim! Azok az urak meg ti együtt: egy testet alkottok! Ti vagytok a gyomor, ők a fej. Nép. – Az ám! De mind a kettő üres.” *A magyar Menenius Agrippa*, http://epa.oszk.hu/01300/01338/01777/pdf/EPA01338_borsszem_janko_1901_52.pdf

összezsengően, *denevéresen* [!]) elkészített bélszínjavára is utalhatna. A főételként és „Buda-pest-módra” túldúsított, „méregdrága” hússzeletek, ilyen értelemben, a (szarvas-[-?]) gombás, libamájás, füstölt szalonnás és cukorborsós alapú, lecsós rizságyas és rácsos burgonyás körettel tálalt, 1958-as brüsszeli világhiállítás látványtárgyversenyének „túlpaprikázott” hangulatvilágához is elvezethetnék a Mátyás király konyhaművészete iránt fogékonyabb,²⁵ esetleg mértéktelen módon egyaránt fogyasztóivá vált, már-már polükleitoszi,²⁶ avagy pygmalioni (esetleg pheidiászi) társadalomszemléletet.²⁷

Vagyis Nádasdy műfordításai a korai Katona-nyelvezetű Shakespeare-színdarabok kései Madách-féle drámai nyelvezete, továbbá a Vergilius-vezette Dante-költeményszínjáték díszesen hullámzó és Milton-féle rímtelen szövegfolyamat-sodrásának, illetve ilyen értelemben esetleg Vörösmarty *Zalán futása* látszatvalóságát is felidéző mintájára megvalósított, közvetítőnyelvi próza fordításokkal is összeegyeztethető nemzeti eposzok mítoszteremtő kánonját hasonlóképpen megidézhetik, amit alátámaszthat a Dante-szöveg fordítói előszava is.²⁸ Mindez azonban újfent Karinthy számtalan kulináris témájú humoreszkjéhez vezethet, avagy az általa és Gundel Károllyal közösen szerkesztett vendéglátói illemtanhoz is, *Vendéget látni, vendégnek lenni* címmel.²⁹ A kulináris élvezetek reneszánsz pikantériáját és a humorban ismeretlen tréfát mégis Nádasdy Dante-fordításának a lélekemelő cselekményábrázolás végtelenség látszatát keltő időbeliségének lezajlása teheti indokolttá, amiért „a Színjáték egész cselekménye 1300 áprilisában, a húsvéti ünnepek alatt és után, 7 nap alatt játszódik le”, nagycsütörtök éjjelétől a következő csütörtök estéjéig.³⁰

25 MOLNÁR B. Tamás, BITTERA Dóra, *Brüsszeltől Brüsszelig: Tizenkét téves mítosz*, [http://kommentar.info.hu/artic-
le/tizenket_teves_mitosz](http://kommentar.info.hu/artic-
le/tizenket_teves_mitosz)

26 Vö. a Polükleitoszra vonatkozó 33. sor lábjegyzetét *Az Első Párkány* alcímmel ellátott Nádasdy idézet szerint [10. ének (*A Purgatórium Első Párkánya*). *AZ ALÁZAT DOMBORMŰVEI*]: „A művészet Dante korának filozófiája szerint csak utánozza a természetet, tehát a természet mindig tökéletesebb, mint a műalkotás. Ezek a domborművek viszont még annál is szebbek.” *Isteni színjáték*, i. m., 341–342.

27 Vö. a Nádasdy Ádám fordította Shaw *Pygmalion* szombathelyi Weöres Sándor Színház honlapján közzétett színdarab-leírását, az idézetek szerint: „Henry Higgins, a fonetika megszállott tanára kiemeli a »gödörből« egy utcai virágáruslányt, és fogadást köt barátjával és amatőr nyelvész kollégájával, Pickering ezredessel, hogy fél év alatt hercegnőt farag a csatornatöltelékéből. A tanítás eredményeképpen a »csatornatöltelék« szépen fejlődik, trágár szókinccse, alpári stílusa néhány hónap alatt lekopik róla, és helyén előbukkan egy sehova sem tartozó, társadalmi környezetéből kiszakított, semmihez sem értő teremtmény, aki régi életét már nem vállalhatja, új életének folytatásához pedig nem rendelkezik kellő anyagi háttérrel. A szerző ugyan vígjátéki technikával bonyolítja a történetet, témájában azonban összetett kérdéseket feszeget: mit jelent a kultúra valójában, kinek jár alanyi jogon és ki az, akinek lehetőségei végzetesen korlátozottak. Illetve: szerelem-e az az összetartozás, mely teremtő és teremtett lény között kialakul, és ha igen, jóra vezet-e a beteljesülése? Bernard Shaw darabja alapvetően romantikus komédia, de a szerző iróniája, nem túl visszafogott társadalomkritikája és fanyar életszemlélete nem engedi, hogy hosszán megfelelkezzünk mese és valóság különbségéről. Az ókori mítosz Galateája boldog házasságot köt Pygmalionnal, alkotójával. A modern kor Elizája már nem hódol be olyan könnyen, mint hajdanvolt elődje.” George Bernard SHAW, *Pygmalion*, ford. NÁDASDY Ádám, <http://www.wssz.hu/tartalom/cikk/pygmalion>

28 NÁDASDY Ádám, *A fordító előszava = Isteni színjáték*, i. m., 20–21.

29 LÉVAI Anikó, VINKÓ József, *Utazás a velős csont körül: Kulináris kalandok Karinthyában: Karinthy Márton*, [http://
magyarkonyhaonline.hu/sefportrek/utazas-a-velos-csont-korul-kulinaris-kalandok-karinthyaban](http://
magyarkonyhaonline.hu/sefportrek/utazas-a-velos-csont-korul-kulinaris-kalandok-karinthyaban)

30 NÁDASDY, *A fordító előszava = Isteni színjáték*, i. m., 24–25.

„A városod – szólt ő –, mely úgy dagad
az irigységtől, hogy szét fog repedni,
keblére ölelt vidám életemben.
Ti úgy hívtatok: Ciacco, a Malac;
kárhuzatos falánkság volt a bűnöm,
ezért sínylódöm az esőben itt.
Nem egymagam vagyok boldogtalan:
ezek mindannyian ugyanezért
bűnhődnek, ugyanígy.” S elhallgatott.³¹

Ilyen értelemben Nádasdy műfordításai leginkább talán Dante és Shakespeare tekintetében vetekedhetne Mátyás király fejedelmi konyhájával, a változatos és mai szemmel nézve szinte elképzelhetetlennek tűnő reneszánsz bőségtálat dúsgazdag uralkodói lakomáinak megelevenítésével. Mindebből kívülállóként csupán, tisztos távoból lehetne szemezgetni az ingyencfaltnak számító, hízott páva húsának ilyen jellegű, képzavarkeltő „kapuscsemegéjével” szemben. Mindez azonban mégis viszonylagossá válhatna a 20. század eleji polgári kávéházakultúra műfordításgyártó kánonképzése mellett, ami már akkor a sokadik magyar Shakespeare-hez vezetett, az egyesített budapest kiskörúti és nagykörúti gyűrűjében, többek között a New York Palota és a Zeneakadémia kistermében alapított Madách Színház jelképesen is álomszerűnek minősíthető, képzeletbeli szabadságeszménye által. A konyhaművészeti és a városszerkezeti kitekintésekre azonban éppen az újrarendezés klasszikus térrendezése és összművészeti városállam-szemlélete világíthat rá, az érett reneszánsz-szemlélet korhú társadalomfilozófiai térnyszerése és a bátor szellemű költői életművei mentén. Nádasdy Ádám műfordításainak további vitathatlan jelentősége is felidézheti ilyen értelemben a Nyugatos szerkesztő- és szerzőnemzedékek világirodalmi csömörbe fulladó, illetve talán csapdahelyzetbe került, önámító tudásszomj-keltését, ami minduntalan előtérbe helyezi az újraolvasás kényszerét a nemzeti kanonikus művek szempontjából. Hogy Nádasdy Ádám Dante-fordítása vetekszik Babits Dante-fordításával vagy Arany *Hamletje* és Vörösmarty *Learje*, esetleg Babits *Viharja* és Kosztolányi *Romeo és Juliája* túlszárnyalja Nádasdy Ádám újszerű Shakespeare-fordításait, leginkább ízlés dolga lehetne, hacsak nem hangulatfüggő, avagy csupán megvilágítás kérdésének minősülhetne a jelképes olvasói vagy nézőtéri, de szöveg(könyv)szerű színházi takarással szemben. Az érintőlegesen vázolt műfordítások érdeme viszont éppen az eszmei értékükben rejlik, ami egyrészt elemi általánosságra készíthető, másrészt leginkább eszményi távlatokba csábíthat, ráadásul nem pusztán középiskolás fokon, hanem az érett reneszánsz kultúra újkori szövegrengetegének viszonylagos, ám egyetemes érvényességében.

Egy-egy műnek minden újabb fordítása segít a mű megértésében. Ahány fordítás, annyiféle arca mutatkozik meg az eredetinek, s az ember minden fordításban talál olyat, amit addig nem vett

31 Dante ALIGHIERI, *Ciacco, a falánk* (6. ének 49–57. sor) = *Uo.*, 441. Vö. a Nádasdy-féle Dante-fordítás 6. énekének „(A Pokol Harmadik Körében) A MÉRTÉKTELEN FOGYASZTÓK” 53. sorára vonatkozó lábjegyzetét a tantaloszi kínokkal és a 49., 52., 60. sorok lábjegyzetével szintén, az idézettek szerint: „A falánkság a Hét Fő Jellemhiba közül a második. Nemcsak az evés-ivásra értendő, hanem általában a luxusfogyasztásra, az önkényeztetés minden túlzott formájára. Dante – mint a szexualitás esetében is – azt ítéli el, ha a józan ész fölött a mohó ösztönök veszik át az irányítást”. Dante ALIGHIERI, *Ciacco, a falánk* (24. ének [53. sor lábjegyzete]) = *Uo.*, 87.

észtre. Ezt azért említem, mert ma is sokan úgy vélik, hogy a „klasszikus” magyar fordítások (Vörösmarty, Arany, Babits stb.) a magyar irodalom szerves részévé lettek, ezért azokhoz ne nyúljunk, ne cseréljük őket. (Én természetesen nem cserélek le semmit, csak odateszem melléjük a magam megoldását – ezt csinálja minden művész és író évszázadok óta.) A helyzet az 1980-as évektől kezdett megváltozni, elsősorban Mészöly Dezső és Eörsi István úttörő – vagy mondhatnám: jégtörő fordítói tevékenysége révén. Bátorságuk és vállalkozó kedvük például szolgált számomra.³²

A Nádasy műfordítások dantei pokoljárása és az újrafordítások shakespeare-i boszorkánykonyhája ugyanakkor egyáltalán nem idegenkedik a 21. század viszonylag még kezdetlegesnek minősíthető, ám egységesülő módon kombinált magyar és magyar mint idegen nyelvi, illetve nyelv- és irodalomtudományi bölcsészettértelemezésétől, amire a gyorsütemű technikai fejlődés üzletszerű és piacképes felülvizsgálata kínálhat kiindulópontot a közhelyszerűvé vált „rohanó világban”. Minderre Kosztolányi 1935-ös *Szentivánéji álom* filmfelirat-fordítása,³³ illetve Kállay Géza shakespeare-i *Macbeth*-fordítása nyújthat érzékletes példát.³⁴ Mindez a filmvásznon megjelenő és a kényszerű

32 NÁDASY Ádám, *Előszó*. = SHAKESPEARE drámák, i. m., 7–8.

33 Vö. NEUMER Katalin, *Wittgenstein, Kosztolányi és Szegedy-Maszák Mihály moziba mennek*, http://www.academia.edu/3988322/Wittgenstein_Kosztol%C3%A1nyi_%C3%A9s_Szegedy-Masz%C3%A1k_Mih%C3%A1ly_moziba_mennek

34 Vö. WILLIAM SHAKESPEARE, *Macbeth*, ford. KÁLLAY Géza, <http://konyvligetmuhely.com/ebook/Macbeth-KallayG-Liget.pdf>

időkeretnek megfelelően kihúzott szövegváltozatok szempontjából válhat összegegyeztethetővé a szépirodalmi igényességek korszerű elvárásait is figyelemmel kísérő, közvetítőszöveg értékű műfordításai kapcsán, ami a fordítás és kánon 20. század eleji, Nyugatos nemzedékéhez kalauzolhatja az eziránt érdeklődőket, még Nádasdy újrafordításai révén is.

Fordítás és kánon: az újrafordítások kérdéskörének feledésbe merült és homályos háttere

Az „Arany Jánoshoz méltó bravúrú” és Babits-féle „zsidó Didó”,³⁵ továbbá a népiesnek ható és népszerűnek tűnő „Petőfi-korpuszban az etikailag igazolt megnyilatkozás korlátatlanságát” a káromkodás beszédműfajával szimbolizáló,³⁶ illetve az azzal vetekedő Kosztolányi-féle „ronda kurva” helyetti „rossz nőcseléd” feledésbe merült,³⁷ Nyugatos szófordulatai szintén alátámaszthatják az egykori írástudást „áruló” örökösök romantikus triázi mintakövetését.³⁸ Mindebbe nyilvánvalóan belefért a tudományközpontú hagyaték bálványromboló demitizálása, amit még Móricz sem restellt,³⁹ ha megkívánta mindezt a nyelvújító modernség-szemlélet, avagy „a szép hűtlenek” hazai

35 TÓTH Árpád, *Babits Mihály / „Vihar”-fordítása*, Nyugat: Figyelő, 1917/2, <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00214/06553.htm>

36 PARAISZ Júlia, *Shakespeare-t fordító Petőfi: Petőfi Sándor Coriolanus-fordításának irodalomtörténeti és műfordítás-kritikai problémái*, <http://doktori.btk.elte.hu/lit/paraizsjulia/diss.pdf>

37 Vö. Shakespeare „My wife’s a hobby-horse, deserves a name” (1.2.338) sor „hobby-horse” szava, az 1925-ös sűgópéldányban szereplő „ronda kurva” fordítói megoldás az 1930-as Genius-kiadásban már „rossz nőcseléd” kifejezéssé változott Kosztolányinál, illetve a „Gold! all gold!” (3.3.128) mint „Arany, sárary” példája akár hasonló nyelvi visszaélés lehet az eredeti szöveghellyel, mint Móricz *Sárary* című regényére való kikacsintás az újrafordított shakespeare-i szövegeknyvből. Vö. William SHAKESPEARE, *The Winter’s Tale*, <http://www.folgerdigitaltexts.org/html/WT.html>; ill. William SHAKESPEARE, *Téli rege*, ford. KOSZTOLÁNYI Dezső, Bp., Genius, 1930, 30, 96; ill. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Mutató Shakespeare „Téli regé”-jéből: (I. felvonás, II. jelenet. Díszterem ugyanott. Leontes)*, Nyugat: Figyelő, 1925/, <http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>

38 BABITS Mihály, *Az írástudók árulása*, <http://mek.oszk.hu/05000/05048/html/gmbabitsarulas0002.html>
Vö. Babits idézett sorait és a *Szittál-e lassú mérgeket* című versének káromkodáskerülő második sorát („jaj, rosszabb, aki kába Szók mérgéből tudva szitt”), mint a klasszikus shakespeare-i szójátékról árulkodó és a mindenkori „népies” szólásszabadságért kiáltó, egetverő gondolatok mély-magánhangzós helyhatározó-ragjává (-ba) és többesszám-jelével ellátott szótövévé (szók) kettétört, toldalékolt mozaikszavát (ká mint a latin K betű vagy a káromkodás mint istenkáromlás rövidítése), illetve a shakespeare-i szómágiák rontásával levédett varázsigezetek töredékes vagy szövegtöredéknyi romképeit, az esetleges párhuzmokkal összefüggésben álló, Vörösmarty Shakespeare-fordításaiban érvényesülő rom-motívumokat illetően (romlás, nemzethalál, álom): „Az „áruló” írástudó tehát nem avval lesz árulóvá, ha lába nem megy egyenesen a Csillag felé, melyre ujj mutat. Az árulást akkor követi el, ha nem is mutat többé a csillagra. Léptei magánügyek; de szavaiért és útjelzéséért felelős a világnak, melynek kalauzává szegődött. Jól tudom, hogy irodalmunk – mely az Áruló Írástudók korának irodalma – semmit sem értékel annyira, mint az élet nyers őszinteségét, és semmit sem bélyegez meg jobban az írástudóban, mint azt az űrt, mely hirdetett ígéje s az élet közt „tátong”. Mégis ki kell mondanunk, hogy ez az űr kevésbé katasztrofális, mint a modern ígéhirdetők „életessége”: azaz szavaiknak őszinte alkalmazkodása az élethez.” *Uo.*

39 MÓRICZ Zsigmond, *Romeo és Julia / Kosztolányi Dezső fordítása – Genius*, Nyugat: Figyelő, 1930/21, <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00501/15612.htm> Vö. Móricz idézett sorait a Shakespeare-szövegek újrafordításai kapcsán felmerülő, kánonképző kultusztörténettel: „Megírtam valaha, hogy a Romeo és Julia szövege a legrosszabb

becsülete, ahogy mindazt Füst Milán is felvállalta az intézményesített világirodalmi remekművek sajátosan esztétizáló kultuszbírálatával.⁴⁰ Fél évszázada azonban még nyilvánvaló volt, hogy a *Nyugat* nagy nemzedéke Shakespeare-t, Dante mellett, elsősorban lírikusnak tekintette, ami leginkább a romantika örökségének számított a modern magyar irodalomban.⁴¹ Az ezredfordulós szakmódszertaniság végül nemes egyszerűséggel továbbgondolta az újrafordítások szükségszerűségét, a színházba csábítandó nézőközönség klasszikusok iránti érdeklődése felől, ami már Lehotaiék ifjúkorában sem minősült kétségtelennek, ha az újrafordítások témaköréről volt szó.⁴² Nyelvészek és irodalmárok különféle nyilatkozatháborúja ugyanakkor még Kosztolányit is magyarázkodásra készítette az újrafordítások védelmében.⁴³ Mindemellett megannyi sajtótörténeti tiszteletkőr és máig hápogó „bulvárkacsa” szenzációt rikácsoló botránykiáltása mellett, mindez mit se változott a hanyatló *Nyugat* halhatatlan „babitsi bukása” óta, ami a Kazinczy-féle „szekspirkedés” páratlan

fordítás a magyar nyelvben. Mindig úgy bántott, mint valami brutalitás. Hogy magam kínozzam, előkeresem a régi fordítást, aztán örömmel újra ennek az újnak. Száz Károlynál: ... Még ebből a pár sorból is kiérezni azt a drámaiatlan, szófacsaró, keserves nyelvet, amely sohase találja meg az élő hangot az élő indulatra. Most folytassuk Kosztolányival. [...] Ezt lehet a színpadon mondani!... Ez már őszinte nyelv. Hogy lehet ebben érezni ennek a kornak tirannus apaállatát.” *Uo.*

40 FÜST Milán, *A „Téli rege” Kosztolányi fordításában*, Nyugat: Figyelő, 1925/7, <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00374/11414.htm> Vö. Füst idézett sorait a Shakespeare-szövegek újrafordításai kapcsán felmerülő nyelvészeti szempontokkal, illetve a Füst-cikkben magasztalt újrafordítás bravúros megoldásaival, miszerint „Kosztolányi Pázmány nyelvén fordította Shakespeare-t. Mi oka lehet, hogy én ezt a munkát, ezt a gyönyörű munkát így elfelejtettem? Nézzük csak azt a régi fordítást – a Szász Károlyét. Megnéztem tehát a régi fordítást s ekkor megértettem, hogy hogy lehet fordítással remeket silánnyá laposítani. – S aztán újra elővettem a Kosztolányi kéziratát.” *Uo.*

41 RÁBA György, *„Nyers és zöld szavak”: a Shakespeare-fordítások.* = *Uő, A szép hűtlenek*, Bp., Akadémiai, 1969, 296.

42 A Shakespeare-drámák újrafordításának kérdésköre már az „érett ember határtalan becsületével” is foglalkoztatta az ifjú Kosztolányit, aki *A Hét* hasábjain Lehotai álnéven felveti a kánonok megkérdőjelezhetőségét Vörösmarty, Arany és Petőfi Shakespeare-fordításai kapcsán (az 1908. augusztus 9-i lapban). Majd harminc év elteltével, az *Esti Kurír Színház* rovatában olvasható szintén, Kosztolányi utolsó nyilatkozatai között (1935. november 27-i lap), hogy „Shakespeare-t az egymást váltó nemzedékek minden országban meg szokták szólaltatni a maguk nyelvén, tekintet nélkül arra, hogy az előző fordítások remekművek-e, vagy sem”, ami ugyancsak alátámasztja a már régóta befutott és elismert irodalmár változatlan véleményét a kérdéskörben. Vö. LEHOTAI [KD], *Irók ellenségei*, *A Hét*, 1932/961, 519–520; ill. *Szerda, november 27.*, *Esti Kurír*, 1935/270, https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/EstiKurir_1935_11/

43 KOSZTOLÁNYI Dezső, *A Téli rege új szövegéről: Vita és tanulmány*, Nyugat: Figyelő, 1933/19, <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00563/17626.htm> Vö. Kosztolányi „bizonyítvány-magyarázó” költői önvallomását a műfordítással kapcsolatos parttalan viták mértéktelenségével szemben, az idézettek szerint: „Akadt olyan bírálóm, aki kifogásokat emelt szövegem ellen s akadt olyan is, aki értésemre adta, hogy az egészet elveti. Ilyesmit sem illik fölronni. A bírálattal szemben tehetetlenek vagyunk. Kell, hogy korlátlanul szabad legyen. Ezt magunknak épügy megköveteljük, mint másoknak. Ezért eddig soha életemben nem szólaltam föl, akkor sem, amikor döntő érdekeim forogtak kockán s azt képzeltem, hogy nekem van igazam, vagy úgy éreztem, hogy végzetesen félreértettek. Nem büszkeségből cselekedtem így, hanem belátásból. Ha valaki egy munkát, melyet szeretek, gyatrának tart, tudomásul kell vennem döntését. Nem tehetem föl, hogy rosszhiszemű, mert akkor esetleg én volnék a rosszhiszemű. Azt se tehetem föl, hogy nem ért hozzá, mert könnyen meglehet, hogy én nem értek hozzá. Hogy ki a világon az első magasugró, arról nem vitatkozhatunk. Ezt lemérjük. A költő magassági versenyeredménye nem ennyire szembeszökő. Ezen a téren nincs föltétlen mérték.” *Uo.*

„avoni” hattyúdalát eredményezte végül a megpecsételődött sorsú szépirodalmi műfordítások Duna-menti „látszatvalóságában”.⁴⁴

Ugyanakkor a magyar nyelven is kanonizálódott Shakespeare-szövegek könyvek második világháború végét követő, félévszázados kultuszméltatásban, szintén figyelemre méltó módon kitűnhetett az újrafordítások változatlan térnyerése, gyakorlatilag Mészöly Dezső hetvenes évek elején kirobbant, kandidátusi fokozata visszautasítását követő, általa „bikaviadalhoz” hasonlított nyilvános vitájának köszönhetően szintén.⁴⁵ A 20. századi Shakespeare-összkiadások azonban ugyanúgy felsorakoztak végül az értékmegőrző könyvtári polcokon, ahogy a 19. századi „Arany-kor” Shakespeare-össze is, a közvetítőnyelvről magyarított prózafordítások mellett, illetve az eredeti nyelvről való, tudományközpontú újrafordításokkal együtt. A legújabb kort megelőző, ezredfordító utolsó évszázadának hajnalán éppúgy, ahogy mindannak alkonyán, „kérdéssé lett” ismét, hogy „mit is tisztelünk a

44 KOSZTOLÁNYI Dezső, *Shakespeare hitvallása: Kiadatlan kézirat*, Nyugat: Figyelő, 1941/5, <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00664/21273.htm> Vö. A Babits által közzétett Kosztolányi búcsúját az első Shakespeare-fordítás töredékes költői műelemzésével, az idézetek szerint: „Itt vége a regének. Utoljára megesezt tehát a csoda, nem valami hókusz-pókusz, különös szemfényvesztés által, hanem az egyetlen csoda, amely az életben megtörténhetik, a művészet csodája által. A szenvedés megkapta jutalmát. Én pedig búcsúzóul a legnagyobb költő hitét adom át Önöknek, melyet emelt homlokkal vallhatunk mindnyájan: életünk mulandó, megsemmisülünk, elrothadunk, de a szeretet még csodát tehet, a művészet mély erkölcsisége megőrzi, ami elmúlik s halottainkat föltámasztja a költészet, a nagy, időn és téren kívül való zene.” *Uo.*

45 DÁVIDHÁZI Péter, *III. 5. Ötödik stádium: a szekularizáció kora (kb. 1948-napjainkig): (c) A kultusz reneszánsza és a harmadik Shakespeare-bizottság = Uő, „Isten másodszülöttje”: A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza*, Bp., Gondolat, 1989, 284–285.

nyomtatott betűben: a kielégítően megvalósult végeredményt vagy a szükséges kezdeményezés nyomára vezető lehetőséget”.⁴⁶ Nádasdy műfordításai, mindezek fényében, mintakövető módon összekacsinthatnak a szülőföldi anyanyelvápolás klasszikusnak számító *poeta doctus* megértően elnéző szerepkörével is, az egykori cselédszobába való visszahúzódással, illetve a mindenkori tudásáthagyományozó értékmegőrzéssel, egyaránt túlmutatva innen.⁴⁷

Ugyanakkor vitathatatlan, hogy a szövegek köziségére nyitott tudományegyetemi közeg, ahol olyan sokan nagyra értékelik, többek között Kálnoky László és Weöres Sándor műfordítói munkásságát is, nem beszélve a Devecseri-féle Homérosz- és Ovidius-fordításokról, valóban ösztönző jelleggel hathatott az egykori bölcsészhallgatók klasszikusok iránti érdeklődésére. Napjaink kritikai szövegűségeit és átértékelődő lexikális tudást jegyzetelt formában feltüntetett és alapvető ismeretanyagként továbbörökítő, irodalomtudományos megújulása éppúgy távoli olvasatra készíthet a szoros olvasás mellett, ahogy mindaz megvalósulhat Nádasdy műfordításaiban is. Minderre a kortársak közül akár Csehy Zoltán Martialis-, Petrarca-, Petronius-fordítása vagy Márton László Goethe-, Kleist-, Vogelweide-fordítása is példaként szolgálhat. Mindez elvezetheti az összehasonlító irodalomtudomány kutatóit a lehetetlen vállalkozások és a mitikus bőségszaru-értelmezések már-már legendás antik istenségéhez is, aki ugyanakkor a népszerű siker elsőszámú védnöke volt a szegényesen forgandó tündérszerencse mellett. Ettől függetlenül előfordulhatna a liviusi *fit fastidium copia* szállóigéjének megfelelő, szinte már komparatiztikai csömört okozó bőség alapján, hogy mindez alig járulhat hozzá a nyelvi fordulat mellett a szép-irodalom ilyen jellegű, pótolhatatlan „pálfordulásáig”.

Fordítottam én kezdettől fogva, csak nem szépirodalmat, hanem Giotto életét, vagy egy komoly, nemzetközileg is elismert, szellemes szeretkezési kézikönyvet, a *The Joy of Sex* címűt, aztán nyelvészeti munkákat, például Noam Chomskyét. De Shakespeare-darabot valóban 1994-ben fordítottam először, mégpedig Gothár Péter felkérésére a Szentivánéji álmot.⁴⁸

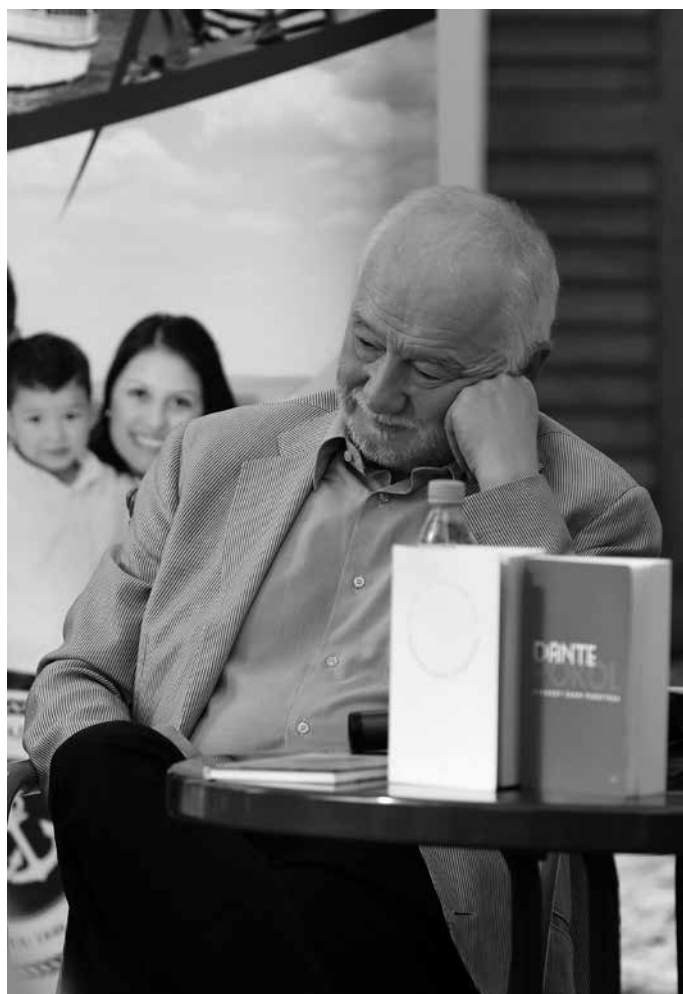
Egyrészt mivel a *Nyugat* irodalmárainak egyetemes érvényű műfaja volt a líra, illetve a személyiség megismerése és megismertetése, céljuk pedig az ember belső értékeit megmutató, elemző vagy éppen lélektani szemlélet kialakítása, előfordulhatott, hogy mindez nemcsak szolgálat volt náluk, de még az önkifejezés művészi parancsa is.⁴⁹ Másrészt a fordítókat és a filológusokat jellemző módon már akkor is megosztotta az irodalmi és a színpadi szöveg kettőssége, ahogy a modernizálás és az archaizálás kérdése is. Mindez Shakespeare szövegei és Dante *Isteni Színjáték* címet kiérdemelt Komédiája esetében is, hasonlóképpen az újrafordításaikhoz, eredetileg modern szövegeknek számítottak, amik idővel archaizálódtak mégis, sőt Amerikában jó ideje amerikaira fordított

46 GÉHER István, *A Szentivánéji álom új fordításai*, Színház, 1995/1, 8.

47 Vö. ROSTÁS Eni, Így néz ki Nádasdy Ádám dolgozószobája, http://konyves.blog.hu/2018/01/02/igy_nez_ki_nadasdy_adam_dolgozoszobaja

48 MÁTRAHÁZI Zsuzsa, „*Sirassa Shakespeare a rímjeit*”: Interjú a hetvenéves Nádasdy Ádámmal, <http://www.konyv7.hu/magyar/menupontok/felso-menusor/folyoirat/sirassa-shakespeare-a-rimjeit-interju-a-hetveneves-nadasdy-adammal>

49 RÁBA, *i. m.*, i. h.

szöveget játszanak Shakespeare-től.⁵⁰ Ugyanakkor ekképpen válhat értelmezhetővé Nádasy Ádám készülőben lévő magyarról magyarra fordítása is, ami remélhetőleg közelebb hozhatja a *Bánk bán* megértését az utókor nemzedékei számára, igény szerint.⁵¹

Ahogy azonban a nyomkövető műértelmező is eljuthat a Katona József Színház *Szentivánéji álmom* vígjáték-bemutatójától a „hazatérő kiskatonák” esetleges bánki bánatáig vagy éppen Bánk bánkódásáig, ugyanúgy eltévedhet vagy eltévelyedhet rendre az irodalomkritikus is a különféle „isteni színjátékok” üdvtörténetekhez vezető pokoljárásainak lélekemelő útvesztőjében. Minderre még talán a keretes szerkezetekkel bezáruló édenkert-képzetek Arany-féle és életkönyvszerű gyümölcsös-udvarként elkerített, mégis később éppen a Madách-féle műhellyel szembesülő emberiség-tragédiájából eszmélő és öntudatra ébredő, katonás körszeletekig és shakespeare-i gömbcikkekig visszatérő Katona-színjáték vagy katonadolog szolgálhat magyarázatul. Nádasy Ádám műfordításai

50 SZELE Bálint, „Ha előre tudom, nem vállaltam volna”: interjú Spiró Györggyel, http://www.szabad-part.hu/39/39_irodalom_szele.html

51 „Magyarról magyarra”: Nádasy Ádám a készülő Bánk bán-fordításról, <https://magyartanarok.wordpress.com/2017/12/20/magyarról-magyarra-nadasdy-adam-a-keszulo-bank-ban-forditasrol/>

éppen ezért tűnhetnek olyannyira meghatározónak a kortárs újrafordítások között, hiszen úgy várat magára a nemzedékek által elsajátítható műfordítások átfogó értelmezése is, ahogy klasszikus nagyjaink megértésre törekvő és nemzetközi kánonalkotó újraértelmezése, éppen az újrafordítások és a fordíthatóság közvetítőszövegként való használhatósága révén.

Némi tiszteletkörös kitérő lélegzetvételnél ösvényéből visszalépve azonban, a műkedvelő irodalomkritikus számára ugyanúgy körvonalazódhat mindaz, miszerint „ma úgy sejthető, az angol nyelvű fordítások sikerén múlhat, mennyi kerül be a magyar művekből a világirodalomba”.⁵² Mindezek szempontjából viszont megkerülhetetlennek minősülhet a klasszikus világirodalmi alkotások időről időre való irodalmi nyelvezetének felülvizsgálata, ami az esetleges újrafordítások hiányában, gyakorlatilag lehetetlen vállalkozásokat eredményezne a szerzői életművek feledésbe merült homályának háttérbe szorításával. Minderre talán még Dante is utal a Vergiliusszal való, sötét erdőbeli szövegre netegbe veszett, ám végeláthatatlan elmélyülésekre készítő, sőt nyelvszemléletváltó és válsághelyzetekre egyaránt különféle megoldásokat kínáló, kilátástalan találkozásakor, ami Nádasdy fordításában újfent jól érzékelhetővé válhat a látszólagos szövegtestbeli hangvétel Múzsától való segélykérés-paródiája szerint.

S miközben így a mélybe visszacsúsztam,
szemem előtt felrémlt egy alak:
rekedtnek tűnt a hosszú hallgatástól.
Mikor megláttam a meddő vadonban
így kiáltottam: „Kérlek könyörülj,
bármilyen vagy: árnyék, vagy valódi ember!”⁵³

Az újrafordítások kérdésköre ugyanakkor mégis csupán önmagáért beszél, amennyiben közhelyszerűen értelmezhetetlen „lerágott csontokként” közelít a tudományköziséget átmenetileg nélkülöző szakmaiság a középkori és a reneszánsz mesterségekként szintén felülbírálnak a klasszikusok iskolapélda-értékű életművéhez is, akár a létfilozófiai csapdahelyzetekből kiindulva. Ludwig Wittgenstein *Tractatus* című filozófiai értekezésének zárómondata alapján szintúgy, ahogy Hamlet gondolatait jelképesen is visszacsendítve, miszerint „Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.”

52 SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Nemzet, nyelv, irodalom az egységesülő világban: A fordítás és kockázatai* = Uő, *Megértés, fordítás, kánon*, Pozsony, Kalligram, 2008, 19. Vö. Szegedy-Maszák többnyelvűsége is vonatkozatható sorait a fent tárgyalt egyéni nyelvhasználatok esetleges vitaindító kérdéskörével, az idézetek szerint: „Több évtizede tanulom az angol nyelvet, és biztos vagyok abban, hogy az idegen nyelven gondolkodás azt is eredményezi, hogy a magyar nyelven gondolkodás azt is eredményezi, hogy magyar tudásom csorbát szenved. A jövőben majd egyre többek nyelvhasználatán lehet érzékelni az egységesülésnek ezt a hátrányát. Csakis azt a tanulságot vonhatom le, amelyet Kosztolányi is hangzottatott: a más nyelvre áttünetés sikere elsősorban a forrás-, de a célkultúra ismeretén múlik.” Uo., 21.

53 Dante ALIGHIERI, *Vergilius (1. ének 61-66. sor)*. = *Isteni színjáték, i. m.*, 48. Vö. a Nádasdy-féle Dante-fordítás 1. énekének „(A sötét erdőben) A TŰLVILÁGI UTAZÁS TERVE” 63. sorára vonatkozó lábjegyzetét a kínos csend hallatlan idegenvezetésének lélekvesztő kínjaival és azok bünbánati zsoldárként való, elnéző elhallgatásával, az idézetek szerint: „A rekedtség jelképes (hiszen az alak még nem szólalt meg), vagyis évszázadok óta elnémult a Vergilius-féle fenséges költői hang.” Uo.

Hamlet V.2 363 [:]

Hamlet: Which have solicited – the rest is silence.

Nádasdy 2001: amik miatt... – és innentől a csend.

Nádasdy 2013: amik miatt... – és most elhallgatok.

Arany: mi okozá. – A többi, néma csend.

Telekes: nagy s kis körülményt... Holtnak hallgatás!

Mészöly: hogyan s miért. A többi – csend.

Eörsi: mik erre bírtak – nincs más, csak a csönd.

Jánosházy: és miért így esett. A többi: csend.”⁵⁴

Ilyen értelemben viszont a komparatiztikai műértelmezések is csupán „ördögi körökhöz” vezethetnek mégis, habár mindez aligha állhatna távol a műfordítások lezárhatatlan kérdéskörének végeláthatatlan folyamatosságától, a folytatólagos szövegköziségek globális művészetszemléletének ilyen jellegű, befejezhetetlen viszonylagosságában, ami Nádasdy Ádám műfordításainak szintúgy képezheti az aktualitását, ahogy az újrafordítások csapdahelyzetének törvényszerű leképeződését is. Mindezen eszmefuttatásoknak pedig éppen a kanonizált szövegek és az általuk újfent előtérbe kerülő szerzői életművek lehetnek a felülmúlhatatlan nyertesei, ami további megalkuvásra és áldozatvállalásra készítheti a hazai bölcsészettudomány minduntalan megújulási igényét a későbbiekben is.

54 NÁDASDY Ádám, *Hogyan üssünk nagyobbat? (CSUPA ZILÁLT ZAGYVASÁG)*, <https://www.nyest.hu/hirek/hogyan-ussunk-nagyobbat> Vö. a hivatkozott teljes Nádasdy-cikket a fentiekkel, az idézetek szerint: „Miért lesz a gyarlóságból jellemgyengeség? Fontos, hogy a műfordító ne hazudjon magának: ha egy picit is kibicsaklott a fordítás, éppen ő született helyrerakni.” Uo.

